

25. ölüm yıldönümünde Orhan Veli: Kendisinden önceki şiir ne değilse onu yazmaya çalışan şair

Atilla Özknmli

"Garip" ya da " Birinci Yeni" adıyla anılan bir şiir akımını Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday'la birlikte başlatan, sonra bu yeni şiirin öncülüğünü tek başına yüklenen Orhan Veli için, bir başka şair, Cemal Süreya şunları söyler : " Yeni şiirimizin, işlev olarak, kurucusu olan bu adam kuramını yazılarıyla değil, başka iki şeyyle yaptı : Hayatıyla ve şiirleriyle." (Paprüs, s. 8, 1967).

Buradaki "hayat" sözcüğünün "yaşama biçimi" anlamına geldiği belirtilmeli. Yalnız şiirleriyle değil, görünüşüyle, günlük yaşamıyla, çevresindeki dedikodularla, aşklarıyla da yeni bir şair tipliydi Orhan Veli. "Garip" adı yalnız şiirini açıklamaz bu açıdan. Kendisini garipliğe

mahkûm etmiştir önce. Fiziğini bile kullanır bu uğurda : "İki incecik bacak, kısa bir trençkot, kanarya sarısı bir kaşkol, müselles bir yüz, şişirilmiş bir göğüse benzeyen bir sırt-denebilirse-ergenlik bozuğu bir yüz : İşte görünüşte Orhan Veli." (Sait Falk). Yaşam öyküsünü ise kendisi şöyle özetler : "1914'te doğdum. 1 yaşında kurbağadan korktum. 2 yaşında gurbebe çıktım. Yedisinde mektebe başladım. 9 yaşında okumaya, 10 yaşında yazmaya merak sardım. 13'de Oktay Rifat'ı, 16'da Melih Cevdet'i tanıdım. 17 yaşında bara gittim. 18'de rakıya başladım. 19'dan sonra avarelik devrim başlar. 20 yaşından sonra da para kazanmasını ve sefalet çekmesini öğrendim. 25'de başımdan bir otomobil kazası geçti. Çok açık oldum. Hiç evlenmedim ,

şimdi askerim." (Muvaffak Sami Onat'a yolladığı mektup)

Bu özete şunlar da eklenmelidir: Babası Riyaseticum - hur Armonî orkestrası şeflerinden Mehmet Veli Kanık'tır Galatasaray'da ve Ankara Lisesi'nde okur. Birkaç yıl İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam eder, bitirmeden ayrılır. Öğretmen yardımcılığı yapar Galatasaray'da. Ankara'ya döner. PTT'de çalışır (1936-41). Askerliğini yaptıktan sonra da Tercüme Bürosu'nda görev alır (1945-47). Ama Reşat Şemsettin Sırer Millî Eğitim Bakanı olunca onunla çatışır ve ayrılır. 1949'da çıkarmaya başladığı "Yaprak" dergisini ölümüne kadar sürdürür. Ölümü de bir gariptir. Sarhoş olduğu bir gece, Ankara'da karanlık bir sokaktan geçerken belediyenin kazıdığı bir çukura

düşer. İki gün sonra İstanbul'da bir arkadaşının evinde yemek sırasında fenalık geçirir. Hemen hastaneye kaldırılır ve alkol zehirlenmesi teşhisi konur. Tedavi para etmez. Çünkü düştüğü sırada beyin damarlarından biri çatlamıştır. Ansızın komaya girer, birkaç saat sonra da ölür (1950).

Görüldüğü gibi, seçtiği yaşama biçimi dışında sıradan bir yaşam öyküsüdür bu. Garip bir yanı yoktur. Ama yaradılışına ters düşer memurluk: "Şairlik ile memurluğun bağdaşamayacağını gördüm. Şairliği tercih ettim. Mizacım beni buna mecbur etmiştir." (Fahri Onger'le konuşma).

Kuşkusuz, psikolojik bir çözümlemeye girmek değil amacım. Ama yukardaki sözlerinin vurguladığı bir gerçek görmezden gelinemez. Tercü-

Yıl 1947. Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Veli ve Sait Faik bir arada

"Gömleği yeni yıkanmış" bir adamdır önceleri

me Bürosu'ndaki işinin eğilimlerine uygun düşmesi de bundandır. Başboş, hayatın bağlarına, sorumluluklarına boş vermiş, kendini günün akışına bırakmış bir adamdır o. Hiç değilse görünüşte böyledir. Daha doğrusu şairliği böyle anlar. Memurlukta ne kadar kural varsa, şairlikte o kadar kural yoktur. Şiiri hayatının sonucu değildir, tersine hayatını şiire uydurur. Aslında bir şiirinde de anlattığı gibi, "Gömleği yeni yıkanmış, tıraş olmuş" bir adamdır önceleri. İşte onunla ilk kez 1937'de karşılaşan Bakı Süha Ediboğlu'nun izlenimleri: "Elleri çok güzel, tırnakları muntazam ve bembeyaz. (...) Saçları çok hafif dalgalı, muntazam taramış. Üzerinde muhakkak surette İngiliz kumaşı olduğu nu sandığım siyaha yakın koyu renkli bir elbise... Gömleği o zaman moda olan Halı-faks yakalı, boynunu biraz sıkmış, zarif bir iğne kıravatbağını sımsıkı tutuyor. Pantolonu biraz dar, yeni ütülenmiş benziyor." (Bizim Kuşak ve Ütekiler). Oysa sonraları kirli bir perdesü, göz alıcı

bir kaşkol ve bakımsız bir sakaldır Orhan Veli. Belleklerde de böyle bir resim olarak kalır.

İlk şiirleri Varlık'ta, 1 aralık 1936'da yayımlanır: "Oaristys", "Ebabil", "Eldorado", "Düşüncelerimin Başucunda". O sıralarda şair kadrosu zayıflayan dergi yeni bir atılım hazırlanmaktadır. Şu açıklamayla sunar bu yeni şairi: "Varlık'ın şair kadrosu yeni ve kuvvetli genç imzalarla zenginleşmektedir. Aşağıda dört şiirini okuyacağı nız Orhan Veli, şimdiye kadar yazılarını neşretmemiş olmasına rağmen olgun bir sanat sahibidir. Gelecek sayılarımız onun ve arkadaşları Oktay Rifat, Melih Cevdet, Mehmet Ali Sel'in şiirimize getirdikleri yeni havayı daha iyi belirtecektir." Açıklamada adı geçen Mehmet Ali Sel de Orhan Veli'den başkası değildir. Kimi denemeleri için ardına gizlendiği takma bir ad. Üstelik ilk şiirler hiç de yeni bir hava getirmemektedir. Fransız şairlerinden Baude-

(Sayfayı çeviriniz)

Orhan Veli'nin hiç bir kitabına girmeyen şiiri

Orhan Veli'nin sağlığında yayımlanan *Garip* (1941), *Vazgeçemediğim* (1945), *Destan Gibi* (1946), *Yenisi* (1947) ve *Karşı* (1949) adlı kitaplarında yer alan şiirleri, bu kitaplarda bulunmayan başka şiirler de eklenerek 1951'de "Bütün Şiirleri" adlı bir kitapta toplanmış ve bu eserinin şimdiye kadar on iki basımı yapılmıştır. Ancak, "İnkılâpçı Gençlik" dergisinin 15 ağustos 1942 günlü sayısında yayımlanan aşağıdaki şiiri bu kitabın hiç bir basımında bulunmamaktadır. Ozanımızın incelikli yergiler ve espriler taşıyan, başlıca özelliklerini de açıkladığı bu şiirini 25. ölüm yıldönümünde yeniden ışığına çıkarıyoruz.

ORHAN VELİ

Ben Orhan Veli,
"Yazık oldu, Süleyman Efendiye"
Mısra-ı meşhurunun mübdeî.
Duydum ki merak ediyormuşsunuz.
Hususi hayatımı,
Anlatayım :
Evvelâ adamım, yani
Sirk hayvanı filân değilim.
Burnum var, kulağım var;
Pek biçimli olmamakla beraber.
Bir evde otururum,
Bir işte çalışırım.
Ne başımda bulut gezdiririm,
Ne sırtımda mühr-ü nübüvvet,
Ne İngiliz kıralı kadar
Mütevazim,
Ne de Celâl Bayar'ın
Sabık ahır uşağı gibi aristokrat.
İspanağı çok severim.
Puf böreğine hele
Biterim.
Malda mülkte gözüm yoktur.
Vallahı yoktur.
Oktay Rifat'la Melih Cevdet'tir
En yakın arkadaşlarım,
Bir de sevgilim vardır pek muteber;
İsmi söyleyemem,
Edebiyat tarihçisi bulsun.
Ehemmiyetsiz şeylerle de uğraşırım
Meşgul olmadığım ehemmiyetsiz
Sadece ibda arasında.
Ne bileyim,
Belki daha bin bir huyum vardır.
Amma ne lüzum var hepsini sıralamaya?
Onlar da bunla benzer.

ORHAN VELİ

(İnkılâpçı Gençlik, 15 ağustos 1942)

laire'in, Türk şairlerinden de Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Muhip Dranas'ın etkisi sezilir şiirlerinde. Söz gelimi, "Eldo - rado" da çizilen dünya, Ahmet Haşım'ın şiirlerindeki dünyayı hatırlatır: Müthiş dünyasıyla uykuma ilk girdiği yer... / Gültümsüyor mavi bir ay ışığında kamış. / Göllerin şekil dolu derinliğine dalmış / Vuslatın havasını çevreleyen içdeler.

Ayrıca gününde geçerli olan şiirin biçim özelliklerinden ayrılabilmiş de değildir. Dörtlülükler biçiminde kurduğu şiiri, hece vezninin ve kafiye'nin yönetimindedir. Onu tanıyan herkesin belirttiği gibi, arzusu mazmunları, anlam ve söz sanatlarıyla eski şiiri çok iyi bilir. Bu alanda Hayyam'dan, Mevlana'dan rubailer çevirecek kadar bilgili: Bir zamanlarda bu gamhanede bir dem vardı / Gece sahilde sular fecre kadar çağlardı / O çağıyla beraber döğünürken def ü çenk / Bir güneş dalgalarda üstünde doğar rengarenk, beyitlerini yazacak kadar ustadır.

Batı'yı da günü gününe izler. Nitekim yeni şiirlerinin ilk kez bu etkileyle yazıldığını kendisi de belirtmektedir: "Eski şiirlerden bıktık. İşte dök ki, biraz daha farklı olsun. O sıralarda gavur şairlerini okuyorduk. Bu arada Baudelaire'den sonraki nesillerin daha çok modern şairlerin kitaplarını. Bir de sürrealistleri. İşte herkesin acayiplik teklakki ettiği şiirleri o zaman yazdık." (Sait Faik'le konuşma). Bunlar 1937-41 yılları arasında yazılmış, Garip'i haberleyen şiirlerdir. 1941'de Oktay Rifat ve Melih Cevdet'le birlikte çıkardıkları "Garip" büyük yankı uyandırdı.

Nedir Garip'le gelen?

Bu soruyu cevaplamadan önce, Türk şiirinin o yıllardaki yönsemeleri, değişik sanat görüşleri çevresinde toplanmış şair kümeleri üzerinde durmak zorunludur.

Dönemin iki büyük şairi Ahmet Haşım ve Yahya Kemal'dir. Haşım ölmüştür. (1933), ama örneklerini verdiği saf şiir anlayışı egemenliğini sürdürmektedir hâlâ. Tanpınar, Dranas, Tarancı gi-

bi şairler bir başka planda geliştirirler bu şiiri. Yahya Kemal ise yeni bir dil zevkiyle tarihten yola çıkarak geleceği yoğurur ve Doğu'yla Batı'nın sentezini yapmaya çalışır. Haşım aruzu kullanmış, Yahya Kemal de, heyecanla yazabileceğini kanıtladığı bir örnek dışında aruzdan ayrılmamıştır. Öte yandan dönemin yaygın eğilimi heceyedir.

Öz açısından bakıldığında hececilerin ikiye ayrıldığı görülür. Saf şiirciler heceyi aruzaya karşı oldukları, gelenekçi yadsıdıkları için benimsemezlerler. Yüzyılın başlarında görülen ve gelişen bir eğilimin, değişen dilin zorlaması sonucudur bu. Oysa Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp çizgisine bağlayabileceğimiz hececiler (Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halit Fahri gibi) aruzaya tepki olarak geliştirirler heceyi. Millî Edebiyat akımının temsilcileridir hepsi. Kimi de Rıza Tevfik'in içinde halk şiirine yönelirler, halk şairi gibi yazmak moda olur 1935'lerde. Arada kısa süreli bir "Yedi Meşaleciler" deneyi yer alır. Sözde yeni bir harekettir bu. Millî Edebiyatçıların sığıklarına, gerçekçilikten uzak memleketçiliklerine tepkidir. Oysa temelde Türk şiirini etki altında tutan değişik eğilimlerin bileşimini yapmaya çalışmaktan öte bir anlam taşımaz. Türk şiirine getirmeye çalıştıkları, derinlik, savundukları şiir anlayışı ithal malıdır yine. Tanzimat'tan sonra hep olageldiği gibi örnek değiştirir yalnızca. Baudelaire'dir bu kez örnek alınan. Onu Verlaine, Apollinaire, Mallerme, Valery, Paul Eluard izler. İlginc olan yan, Ahmet Haşım'den Yahya Kemal'e, Tanpınar'dan Tarancı'ya kadar beğenilen, izlenen yabancı şairlerin aynı şairler olmasıdır. Ama halk şiirinin aydincasını yazmaya çalışanlar ne ölçüde didinirlerse didinirler, belki folklorlardan nasırlanacaklarını bilmediklerinden ya da yeteksizliklerinden, saf şiirciler ağırlıkla basar bu dönemde. Tam o sırada biri, "Yazık oldu Süleyman Efendi'ye" deyiverir.

Nedir Garip'le gelen, demıştim. Önce, biçimde sınır tanımayan bir özgürlük. Bu ko-

"13'de O. Rifat'ı, 16'da M. Cevdet'i tanıdım"

nuda,
Şu şairler
sevgililerden beter,
Nedir bu adamlardan
çektik'im
Olur mu böyle,
bütün bir geceyi
Bir mısran
mahremiyetinde
geçirmek?
...
Beklemesem olmaz mı
güneşin doğmasını
Kullanılmış kafiyele
yollamak için,
Kapıma gelecek
çöpçülerle,
Deniz kenarına.

diyecek kadar sabırsızdır Orhan Veli. Çünkü ona göre şiirde ahenği sağlayan şey ne vezindir ne de kafiye. "Ahenk vezinle kafiyenin dışında da, vezinle kafiyeye rağmen mevcuttur. "Üstelik vezinle kafiye şiiri sınırlar, şiirin düşüncesine, duyarlığına hükmeder, dili de zorlar. Sonra güne kadar şiir hep," müreffeh sınıfların zevkine hitap etmiştir. Oysa yeni şiir, "yşamak hakkını mütemadi bir didişmenin sonunda" bulan ço-

ğunluğun, halkın zevkine seslenmelidir. Öyleyse yapılacak şey şudur: "Yeni bir zevke ancak yeni yollarla, yeni vasıtalarla varılır. Birtakım nazarîyelerin söylediklerini bilen kalıplar içine sıkıştırılmakta hiç bir yeni, hiç bir sanatkârane hamle yoktur. Yapıyı temelden değiştirmelidir Biz senelerden beri zevkimize, irademize hükmetmiş, onlara şekil vermiş edebiyatların, o sıkıcı, o bunaltıcı tesirlerinden kurtarabilmek için, o edebiyatların bize öğretmiş olduğu her şeyi atmak mecburiyetindeyiz. Mümkün olsa da "şiir yazarken bu kelimelerle düşünmek lazımdır" diye yaratıcı faaliyetimizi tehdit eden lisanı bile atsak. Ancak bu suretle ki, kendimizi alışkanlıkların sürüklediği gayri tabii inhiraftan kurtarmış; safiyetimize, hakikatimize irca etmiş oluruz." (Garip ön sözü).

Böylece önce biçimden başlanır işe: Vezin ve kafiye bırakılır, anlam ve söz sanatları bir yana itilir, şai-

raneliğe savaş açılır, resim ve müzikle ilişkiler kesilir. Çünkü "şiiiri şiir yapan, sadece edasındaki hususiyettir; o da mânaya aittir." Mısracı zihniyet şairi kelimeler üzerinde düşünmeye, kelimelerle oynamaya zorlamış, güzellik ya da çirkinlik kelimelerde aranmış; böylece, soyut, şiire özgü bir "lûgat" oluşmuştur. Şairânenen kurtulmanın tek yolu önce bu "lûgatın çerçevesinden" kurtulmakla mümkündür. Bu anlayış onu konuşulan dile götürür. Üstelik halkın zevkine seslenmeyi amaçladığına göre bu yönelliş doğaldır.

Kuşkusuz bu yenileşme, özdekl bir değişmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Orhan Veli, "Ya-

da şairâneye karşı çıkmış, mısraçı zihniyete ilk darbeyi indirmiştir. Konuşma diline, halkın Türkçesine yönelen de odur. Ama gelenekten kopmaz. Çünkü ona göre asıl önemli olan öz'dür. Biçim öze uydurulmalı, özü bir kat daha belirgin kılmalıdır. "Şiir, kafiyeli de, kafiyesiz de, vezinli de, vezinsiz de, bol resimli, hiç resimsiz de, bağırarak da, fısıldayarak da yazılabilir. Yeter ki yazılacak şey olsun ve bu yazılacak şey en uygun şekli - bazan belirli bir tarihi merhaleye göre en uygun şeklini - en ustaca bulmuş olsun." (Ekber Babayef'le konuşma). Bu, öze en uygun biçimi bulmak isteği, yukarıda sıralanan biçimsel yeniliklerin gerçekleştirilmesi sonucuna do-

yor, siyasal bir tavır içeriyordu. Bir kavganın şiiriydi. Oysa Orhan Veli, ezilen, horlanan küçük insanın dünyasını, zevklerini soktu şiire. Eski şiirin fikri mânâ sayan anlayışını eleştirirken Nazım'ı eleştiriyordu aslında. O yıllarda kötünün kötüsü manzûmeler yazan memleketçi şairlerden başka şiire fikri sokan yoktu ki. Sonra vezinsiz şiir yazılmıştı. Yalnız Nazım değil, başkaları da yapmıştı bunu. Söz gelimiERCÜMENT BEHZAT LAY, ASAF HALET ÇELEBİ... Ama ses unsuru bir yana bırakılmamış, tersine geliştirilmişti. Orhan Veli, "Yeni bir şiir ne olmalıysa değil, eski şiir ne değilse onun çevresinde dolanmaya başladı." (Cemal Süreya). Küçük bir de-ğ-

da, mutsuzluklar da küçük şeylere bağlıydı. Günlük hayatta sıradan sayılan, hiç göze çarpmayan ne varsa şiirin malı oluvermişti.

Orhan Veli'nin önemi buradan gelir işte. Söylemek istedikleri başka türlü söylenemezdil üstelik. Şiirin dokunulmazlığını kaldırdı, dört duvar arasından çıkardı onu, sokağın kargaşasına soktu. Her yıkıcı gibi kural tanımadı. Abartıcılığı alaya götürdü onu. Duygunun yerine akli koyduğuna göre kaçınılmazdı bu. Oysa toplumsal bir eleştiriye yönelmiyordu alaycılığı. Nükteden güç alıyordu.

Ama Orhan Veli üstüne geniş bir inceleme yapan Asım Bezirci'nin de belirttiği gibi "durumunun bilinci"nedir. Bir çıkmaza saplanacağını, tıkanacağını bilir. Bu nedenle yeni denemelere girişir. İkinci kitabı "Vazgeçemediğim"de (1954) bir yumuşama görülür. Ses unsuru gözetilerek gelenekle paslaşılır. Duygusal bir eğilim görülür kimi şiirlerinde. "Destan Gibi" de (1946) düpedüz halk şiirine yanaşır "Yenisî" (1947) bir başarısızlıktan geri dönüşür. Buna karşılık toplumsal temler öne çıkar. "Karşı"da (1949) bu eğilim güçlenir. Artık Garip çizgisinden belirgin bir biçimde kopmuştur. Ses önemli bir yer tutar şiirlerinde. Toplumsal bozukluklar eleştirilir, ironi keskinleşir. Yine de toplumsal bir özün geliştirildiğini söylemek güçtür. Duygusaldır çünkü, popülizmin sınırlarını aşamaz.

Orhan Veli üzerine çok şey söylenmiş, şiiri çok değişik tepkilere yol açmış; gelenekçiler onu bir yıkıcı, bir anarşist olarak görürlerken, toplumcular pasifistlikle suçlamışlardır. En büyük destekleyicisi Nurullah Ataç'tır. İkinci Yeni ise onun şiirine bir tepkidir. En çok da imgeyi bir yana ittiği için eleştirilir.

Bunların hepsi doğrudur. Doğrudur ya, Türk şiirinin gelişimini Orhan Veli'yi atlayarak değerlendirmek de mümkün değildir. Büyük olmadı hiç bir zaman, ama önemli olmasını bildi. Yaşasaydı? Anlam-sız bir soru bu. Yaşamadı ki...

■ATILLA ÖZKIRIMLI

(7)

Orhan Veli'nin çocukluk ve ilk gençlik döneminden kesitler

zık oldu Süleyman Efendi'ye" derken eski şiirin biçim anlayışına değil, dünyasına saldırır aslında, gerçek anlamda, "nasırına" basar. Ama burada durmak, resmî edebiyat tarihçilerinin yıllardır yineledikleri bir "tahrifin", Orhan Veli'nin yeni Türk şiirinin kurucusu olduğu düşüncesinin düzeltilmesi gerekiyor.

Yukarıda sıraladığımız yenilikler Orhan Veli'den çok önce denenmiştir. Türk şiirine asıl yenilik Nazım Hikmetle gelir. Sağlıklı, biçim ve öze devrim yapan bir yeniliktir bu. Vezni atan Nazım Hikmet'tir, özü biçimin bağlarından kurtaran da. Daha 1929'lar

ğurmuştu doğal olarak.

İşte Orhan Veli, Nazım'la gelen biçimsel yenilikleri bir başka öze uyarlar yalnızca. Biçim anlayışında daha katı bir tutumu benimser ve en uç noktalara götürür bunları. Bir anlamda sınırları atmak isterken, başka sınırlar getirir. Sonra şu da var: Orhan Veli şiirinin 1938'den, yani Nazım Hikmet susturulduktan sonra gelişmesi ve yaygınlaşması bir rastlantı mıdır?

Bu yargı haksızlık olarak nitelenmesin. Ahmet Haşim'e ve hecedilere bir tepki olarak görünse de, temelde Nazım Hikmet şiirine karşı çıkıştı onun şiiri. Nazım'ın getirdiği öz bir ideolojiden kaynaklan-

şıklık yaparak söylersek, kendisinden önceki şiir ne değilse onu yazmaya çalıştı.

Böylece toplumcu şiirin susturulduğu, hecenin tıkanıp, kısırlandığı bir dönemde yerleşik bütün değerlere saldırıldı. Gündündeki şiirin konusunu değiştirdi. Daha doğru bir söyleyişle akla gelebilecek her konuyu işledi, konu sınırını kaldırdı. Gündelik hayatı, içgüdülere dayalı, küçük şeylerle avunabilen bir yaşama biçimini dile getirdi. Ortalama insanın duygularını, düşüncelerini, sokaktaki adamın davranışlarını, çoğu kez abartarak, bütün süslerden arınmış bir dille yansıttı. Bu insanın dünyasında mutluluklar

